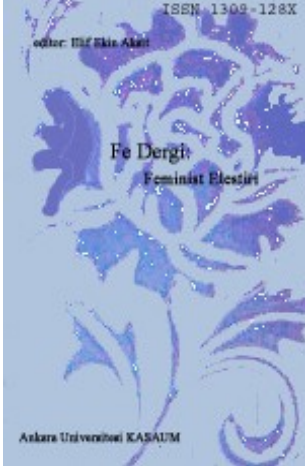

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 7, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet
Çiğdem Yalçın

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 9 Haziran 2015

Bu makaleyi alıntılanmak için: Çiğdem Yalçın, “Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet,” *Fe Dergi* 7, no. 1 (2015), 50-60.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/13_4.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet Çiğdem Yalçın*

Yıkıcı etkileri küresel çapta yaşanan Neoliberal politikalar sebebiyle yakın geçmişte tüm düzenleri bozulan ve Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan kadınlarla yapılan mülakatlara dayanan bu makalede, göçmen kadınların maruz kaldıkları ekonomik şiddet olgusu incelenmeye çalışılmıştır. Kadın emeğinin değersizleştirilmesi, yedek işgücü olarak görülmesi ve kadınların kaynaklara erişimlerinin neredeyse hiç olmaması beraberinde hızla yoksullaşmayı getirmiş ve bu hızlı yoksullaşma en temel göç sebeplerinden biri olmuştur. Kadın emeğinin örgütsüzlüğü, nitelik gerektirmeyen işlerde yoğunlaşması, kayıtdışılığı, kural dışılaşmaya direnememesi ve devletlerin her geçen gün sosyal devlet olma niteliğinden hızla uzaklaşması kadın emeğinin hareketliliğini hızlandırmış ve göçmen kadınlar bilhassa bakım hizmetlerinde refah transfer aracı haline gelmiştir. Türkiye’de ev işlerinde çalışan göçmen kadınların bilmedikleri bir ülkede en görünmeyen şiddet türlerinden biri olan ekonomik şiddete uğrayıp uğramadıklarını mülakatlar yoluyla anlamaya çalışırken en eşitlikçi düzenin bile ev içi cinsiyetçi iş bölümünü ortadan kaldıramadığı ve kadınların eve getirdikleri paranın nasıl harcanacağıyla ilgili kararlara katılamamalarının bir ekonomik şiddet örneği olduğunu kabul etmedikleri görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Ekonomik şiddet, göçmen kadınlar, ev hizmetleri, kadınların yoksulluğu, kadın emeği

Immigrant women working in domestic services in Turkey and economic violence

A group of women had to leave their countries and migrate to Turkey recently due to the global destructive effects of neoliberal policies. We aim at investigating the issue of ‘economic violence’ these women have been subjected to. This migration is due to the devaluation of female labor force, it is becoming a reserve labor, the impossibility for these women to access resources and the subsequent impoverishment to which all these factors led. The unorganized character of the female labor force, its concentration on unskilled tasks, its heavy presence in informal economy, its inability to resist to deregulation and the gradual disappearance of the welfare state accelerated the mobility of the female labor force made these immigrant women a means of welfare transfer. Here, an attempt was made to understand through interviews whether immigrant women in Turkey are subjected to ‘economic violence’.

Keywords: Economic violence, immigrant women, domestic work, women's poverty, female labor

Giriş

Türkiye’de 1980’lerde ivme kazanan feminist hareketle beraber, bu alanda yapılan akademik çalışmalar da artmış, fakat yapılan bu çalışmalar daha ziyade edebiyatta, sanatta ve tarihte kadının yeri, kadınların siyasal hayata katılımı, başörtüsü ve kadın emeği gibi konularla sınırlı kalmıştır. İkincil bir sorun gibi görünen ekonomik şiddet konusu araştırılmayı bekleyen önemli sorun alanlarından biridir. Bu alanın küçük bir bölümünü kapsayan, Neo Liberal politikalar yüzünden bir başka ülkede çalışmak zorunda kalan kadınların yaşadığı ekonomik şiddet, bu makalenin temel konusudur. Makale, 2012 bahar döneminde özel öğrenci olarak derslerine katıldığım ve bir kadın, bir anne ve elbette bir yurttaş olarak kadın meselesine dair algılarımı, bakış açımı değiştiren ve bu alanda çalışma isteğimi daha da artıran ‘Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet’ dersinin ödevinin geliştirilmiş halidir. Bu çalışmanın kaynağını, küreselleşen dünyada hakim olan neo-liberal politikalar sonucu hayatları tamamen ve geri döndürülemez şekilde değişen, düzenleri alt üst olan, yerlerinden yurtlarından ayrılmak zorunda kalan ve nihayet ailelerinin geçimini hiç tanımadıkları bir ülkede, daha önce yapmadıkları işlerde çalışarak üstlenen kadınların hikayeleri oluşturmaktadır. Bu kadınların ortak özelliği, dünya ölçeğinde 1,5 milyardan fazla yoksulun %70’ini oluşturan kadınların içinde yer almalarının yakın bir geçmişe dayanmasıdır.

* Ankara Üniversitesi, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi

Kadınların yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması

1980 ve sonrasında küresel ekonominin uluslararası rekabetçi sisteme daha da açık olmasının ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişimin etkisini en çok gelir düzeyi düşük ülkeler yaşamaya başladı. Küreselleşmenin kurtarıcı gibi gösterilmeye çalışıldığı bu dönemde uygulamaya geçen Neo Liberal ekonomik programlar, kamu harcamalarının kısılmasına, özelleştirmelere, fazla emek gerektirmeyen aşırı makinalaşmanın getirdiği birim işgücü maliyetlerinin düşüklüğüne dayanır. Piyasaların serbest rekabet adı altında kuralsızlaştırılması gibi ciddi değişimler doğal olarak en çok kadın emeğini etkilemiştir.

Bir yanda kadınların fazla nitelik gerektirmeyen işlerde, uzun saatler boyunca ve sendikal güvenceden yoksun olarak düşük ücretlerle çalıştırılması kadınların işgücüne katılımını artırıyor gibi görünse de diğer yandan bilhassa gelişmekte olan ülkelerde piyasaların kadınlar için güvenceli istihdam olanakları yaratamaması, kadınların tarım sektöründe, aile içi hizmetlerde ya da enformel sektörlerde çalışmasına, devletin yerine getiremediği sosyal devlet hizmetlerini ev içinde yerine getirerek görünmeyen işlerin emekçisi olmaya devam etmesine yol açmıştır. Kuralsızlaşmanın değişime direnen erkek emeği yerine kadın emeğini tercih etmesi, bir çok ülkede kadınların işgücüne katılımını yukarıda belirttiğim olumsuz şartlar çerçevesinde artırmıştır.

Türkiye’de ise durum tersine gelişmiş, kadınlar emek piyasasından hızla çekilmişlerdir. Kadınların erkeklere bağımlılığını artıran bu durum cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının derinleşmesine ve kadınların ev içinde görünür ya da görünmez şekillerde ekonomik şiddete açık hale gelmesine neden olmaktadır. Bu çekilme ya da düşük ücretle güvencesiz çalışma zorunluluğu ve devletin kamu harcamalarını kısırak sağlık, eğitim, emeklilik gibi sosyal devlet uygulamalarını en aza indirmesi sonucu Türkiye’de de kadınlar dünya genelinde olduğu gibi hızla yoksullaşmışlardır. Kadınların hızla yoksullaşması beraberinde yoksulluğun da kadınlaşmasını getirmektedir. “İlk olarak 1978’de Diane Pierce tarafından dile getirilen bu kavram o yıllarda Amerika’da yoksulların 2/3’ünü kadınların oluşturmasına ve zaman içinde kadınların işgücüne katılım oranındaki artışa rağmen 1950-70 arasında kadınların ekonomik konumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek üzere kullanılmıştır” (Ünlütürk Ulutaş 2009, 25).

Yoksulluğun kadınlaşmasının sebeplerine baktığımızda en başta Neo Liberal anlayışla yeniden yapılandırılan ekonomik sistemi ve doğal sonucu olarak kadın emeğinin değersizleştirilmesini, kadınların emek piyasalarındaki yedek işgücü konumlarını, hem ekonomik hem de kamusal kaynaklara ve hizmetlere eşitsiz erişimlerini hatta erişememelerini görmek mümkündür. Aynı işleri kadınların daha düşük ücretle yapmaları, erkek işgücüne ödenen ücretin düşmesine, kadının emeğinin değersizleştirilmesi erkek emeğinin de olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Uzun vadede emek piyasalarını derinden etkileyecek olan bu mühim meselenin ele alınış biçimi, bu alandaki uzmanların cinsiyet eşitsizliğini merkeze alan derinlikli analiz ve tespitlerine ihtiyaç duymaktadır.

Gelişmiş ülkelerde giderek artan işsizlik sorununun temelinde, teknolojik yeniliklerin özellikle enformasyon ve iletişim teknolojilerinin üretimi kolaylaştırması sonucu insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması yatmaktadır. Hem insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması hem de bu ihtiyacın bilhassa bazı sektörlerde, az gelişmiş ülkelerdeki ucuz ve kadın işgücü tarafından karşılanabilir olması sorunun bir başka önemli boyutunu göstermektedir. Sonuçta kadınlar dünyada ortalama olarak erkeklerin kazandığı gelirin sadece üçte ikisini kazanabilmektedir (Toksöz, Özkazanç ve Poyraz 2001,18).

Kriz dönemlerinde ailenin geçimini sağlamaktan ziyade destek olmak için çalıştığı düşünülen kadınlar ilk işten çıkarılanlar olmakta, kriz devam edip erkekler de işlerini kaybedince ailenin geçimini adı konsun ya da konmasın sağlayan yine kadınlar olmaktadır. Kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerinin farklılığı çözüm üretebilme biçimlerinde de kendini göstermektedir. Ülkelerinde gelir elde etme imkanları tükenmiş kadınların uluslararası emek göçünün sömürüsüne açık hale gelmeleri bu durumun en acıklı örneklerini oluşturmaktadır.

Dünya genelinde göçmen kadınlar

Geleneksel cinsiyetçi bakış açısı sebebiyle kadınlar erkeklere nazaran bilhassa enformel işlerde daha kolay ulusaşırı iş bulabilmektedir. Başka bir ailenin işlerini görmek üzere ülke dışında çalışan kadınların durumu, kendi ülkelerinde arkalarında bıraktıkları ailelerinin bakımı konusunda uzun vadede ciddi sorunlar yaratmaktadır. Göçmen kadınların Hochschild tarafından kavramsallaştırılan “küresel bakım zincirleri”ne dahil olmaları arkalarında bıraktıkları ailelerinin bakımı konusunda erkeklere daha fazla pay düştüğünü düşündürse de, gerçekte bu bakım hizmetleri aileden ya da dışarıdan olsun, yine bir kadın tarafından yerine getirilmektedir. Bu

durum, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik refah transferinin sadece göçmen kadınların değil arkalarında bıraktıkları başka kadınların da sömürülmesi üzerinden gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.

“Küreselleşmeyle birlikte kadınların hem sanayi üretiminde hem de hizmetler sektöründe önemli aktörler olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Fakat küresel süreçler yalnızca kadınların emeği üzerinde bir sömürü yaratmazken aynı zamanda kadınların kadın olmalarından dolayı sömürüden etkilenmeleri artmaktadır.” (Dedeoğlu 2004, 102). Küreselleşmenin etkisiyle kadınların ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışmaya başladıkları, bunun yanı sıra işlerin geleneksel kadın istihdamının özelliklerine uygun olarak dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu durum, kadınların işgücüne katılımlarının artmasının sevindirici bir göstergesi olmasından ziyade toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın daha da arttığı ve derinleştiğinin ifadesidir. Geleneksel roller uyarınca kadınların ev içindeki “görev”lerinin bir uzantısı şeklinde algılanan işlerde çalışmaları, ekonomik katkılarının her zaman geçici ve marjinal olarak algılanmasını da beraberinde getiriyor. Ama diğer yandan ailelerinin geçimini sağlamak üzere gönderdikleri paralar kendi ülkelerinin herhangi bir yatırım yapmadan, istihdam alanı yaratmadan kısacası hiç bir çaba harcamadan bu paraları ekonomik döngü içerisinde kullanması yönünde imkan yaratmış oluyor.

Araştırmaya konu olan kadınların eski Sovyet ülkelerinden geldiklerini belirterek bu kadınları göç etmeye yönelten sebepleri incelediğimizde Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, 1998 yılında Rusya’da Ruble’nin değer kaybederek çökmesiyle insanların sınırlı miktarda elde edebildikleri birikimlerinin bir gecede eridiği ekonomik krizin etkisini görürüz. Bir taraftan bir gecede yaşanan fakirleşme diğer taraftan serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşanan ekonomik sorunlar yüzünden bir çok eski Sovyet devletinde hayat standartları çok düşmüş, eğitim düzeyi yüksek, meslek sahibi bir çok insan düşük maaşlar almaya başlamışlardır. Kitlesele işten çıkarmalar, kadınların evin geçimini sağlamaktan ziyade geçime yardım ettiği zihniyetinden hareketle daha çok kadınlara yönelik olmuştur. “Nitekim yapılan bir araştırmada çöküşten sonra işsiz kalan kitlelerin üçte ikisinin kadınlar olduğu hesaplanmıştır (Agathangelou; L.H.M. Ling Researchers, 2003: 136). Moldova’da bu dönemde işsiz kalanların yüzde 68’inin kadınlar olduğu, çalışan kadınların ise erkeklerin ücretlerinin ancak yüzde 60 ila 70’ini kazanabildikleri ortaya çıkmıştır.” (IHF 2000, akt. Tavcer 2006, 141; Kalfa 2008, 66)

İşsizliğin artması, iş bulabilenlerin de düşük ücret alması geçim derdini beraberinde getirmiş ve halen devam eden göç akımlarının yoğunlaşmasına ve neredeyse sürekli hale gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada, küreselleşen sermaye tarafından, sömürülmeye açık, zor koşullara dayanıklı ve örgütlenme bilincinden erkeklerle oranla daha fazla yoksun olan kadın emeğinin özellikle tercih edildiğini ve bu sebeple göç edenlerin ağırlıklı olarak kadınlardan oluştuğunu belirtmek herhalde gereksizdir. Kadınların göç etmesini sadece ekonomik sebeplere dayandırmak göç olgusunun eksik değerlendirilmesine neden olur. Diğer koşullara bakıldığında ekonomik sorunların beraberinde suç oranlarında artış ve doğal olarak can güvenliği tehdidini getirdiğini görmek mümkündür.

Sistemin çökmesiyle yaşanan sosyo-ekonomik bunalımın derinleşerek kökleşmesi aile yapılarında da değişiklik yaratmış, boşanmaların artmasının yanı sıra kadınların ağırlıklı olarak ekonomik zorluklar sebebiyle aile içi şiddete maruz kalmalarına da neden olmuştur. Ayrıca nispeten genç yaşlarda olan çocuklu kadınların suç oranlarında artışın olduğu bir ortamda çocuklarını çetelere kaptırmama isteği de göç kararı almalarındaki etkenlerdendir.

Göçmen kadınlar, kendi ülkelerindeki ekonomik koşulların kötülüğünün yanı sıra refah devleti uygulamalarının yokluğunu hem göç edip yeni ekonomik imkanlar elde etmek hem de geride kalanların refahını sağlamak suretiyle kapatmaya çalışmakta ve böylece refah transferinin öznelere haline gelmektedir. Hem göç veren hem de göç alan ülkeler tarafından bu durumun göz ardı edilmesi bu kadınların ve yarattıkları refahın görünmez olmasını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar

1990’ların ikinci yarısından itibaren Türkiye’ye çalışmak üzere gelen göçmen kadınların profilleri ve çalıştıkları iş kollarında değişimler oldu. En yoğun talep, eviçi hizmetlerinde çalışan kadınlara yönelikti. Devletin sosyal devlet olma sorumluluğunu serbest piyasaya ve aileye yani kadına devretmek isteğinin bir sonucu olarak göçmen kadınlar istihdam edilmeye başlandı. “Yabancıların yatılı olarak sundukları hizmetin üç tipi var: Çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı ve son olarak da İstanbul’daki yeni kentleşmenin getirdiği villa tipi evlerde kâhyalık, yani ev bakımı.” (Akalın 2009)

Eviçi hizmetlisi olarak Türklerin istihdam edilmeyişleri öncelikle kendi ailelerinin de sorumluluğunu taşıdıkları için sadece gündüz çalışabilmelerinden, yüksek ücret talep etmelerinden ve kendi ailelerini her şeyin üzerinde tutmalarından kaynaklanıyor. Ayrıca evişlerinde çalışan kadınların işveren kadınlara yönelik dile getiremedikleri eleştirilerinin varlığı, işveren kadınların kadınlık hallerinin sorgulanması, göçmen kadınların öncelikle ve sadece ev işinden değil, çocuk ya da hasta bakımından sorumlu olması ve farklı kültürlerden gelmeleri sebebiyle sınıfsal farklılıklara dayalı sorgulamalarının olmayışı ya da işveren kadınların kadınlıklarını sorgulamayışları gibi alt ve fakat önemli unsurlar da göz önüne alındığında bu hizmetler için yatılı kalabilen göçmen kadınları istihdam etmek işverenler için daha cazip hale geliyor. Bu kadınların bilhassa yatılı kalmayı kabul etmeleri, daha doğrusu buna mecbur olmaları, eviçi işlerin tanım ve sürelerinin değişmesini ve elbette işverenin davranışlarının Türklere göre farklı olmasını, gizli ya da örtülü, çaresizliklerinden yararlanılır hale dönüşmesini de beraberinde getiriyor.

“90’ların ikinci yarısından itibaren, Bulgarlar ve Moldovalılar ev işlerinde istihdam ediliyor. Bulgaristan’dan gelenler Türk kabul edildiği için göçmenlikleri biraz gözardı ediliyor, Türkiye’ye yurtdışından “yabancı” olarak geldiği kabul edilen ilk ve en görünür ev hizmetlisi grubu Moldovalılar oluyor.” (Akalin 2009) Türkçe bilmeleri ya da çok kısa sürede öğrenebilmeleri iş bulma ve iletişim kurmada kendilerine büyük avantaj sağlıyor. Hemen ardından Ermenistan’dan, Gürcistan’dan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kırgızistan’dan kadınlar turist vizesiyle gelmeye başlıyor. Ankara’da daha çok Gagavuz, Gürcü ve Türkmen kadınlar yoğunlukta İstanbul’da Ermeni, Azeri, Kırgız ve yine Gagavuz kadınlar çalışıyor.

Yasal zorunluluklar

1 Şubat 2012 itibariyle yürürlüğe giren kanun uyarınca Türkiye’ye turist vizesiyle giren yabancıların kalış süresi 90 günle sınırlanmış durumdadır. Aynı kişilerin Türkiye’ye yeniden girişi için 90 gün beklemesi gerekmekte ve bu durumda göçmen kadınlar işlerini kaybetmektedir. Yasanın olumlu tarafı ülkeye turist vizesiyle gelenlerin iş başvurularının kabul edilmesidir. Çalışanını kaybetmek istemeyen işverenler çalışma izni almak için devlete asgari ücretin %56,5’i oranında sigorta primi ödemek zorundadır. Ayrıca işveren yasa gereği çalışanına yasal asgari ücretin üzerinde bir ücret ödemek zorundadır. İşverenin çalışanı işten çıkarması durumunda göçmen kadınlar ikamet haklarını kaybetmektedir. Bu yasayla devlet göçmen işgücünü kayıt altına almayı ve elbette denetlemeyi hedeflemektedir.

Buradaki en temel sorunlardan biri, bu ülkelerle (Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan hariç) Türkiye devleti arasında sosyal güvenlik konularında ikili anlaşmalar olmadığından göçmen kadınların ödenecek sigorta primlerinden faydalanma imkanının olmamasıdır. Bu primlerin nereye gideceği ise henüz belli değildir.

Ekonomik şiddet

Ekonomik şiddet; ekonomik kaynakların ve paranın kişiler üzerinde bir yaptırım, iktidar ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Ekonomik şiddete en fazla maruz kalanlar kadınlardır ve bu şiddet türünün tezahürleri maalesef çoğu zaman, kadınlar tarafından bir şiddet biçimi olarak algılanmamaktadır. Psikolojik ve/veya cinsel şiddetle içiçe yaşanıyor olması genellikle bu şiddet türünün şiddete uğrayan kadınlar tarafından farkedilmesini engellemektedir. Ekonomik şiddet “kadının çalışmasına izin vermeme, istemediği işte zorla çalıştırma, çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirme, sık sık işyerinde olay çıkartarak çeşitli bahanelerle işe girmesine engel olma, çalışma yaşamında ilerlemesine engel olma, maaşına, gelinine, mal varlıklarına el koyma, az para verme, para harcama özgürlüğünü elinden alma, çok az para verip yapılması mümkün olmayan şeyleri talep etme, yiyecek/giyecek gibi ihtiyaçlarını almasına izin vermeme, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını engelleme, ailenin tasarrufları, gelir ve giderleri konusunda bilgi vermeme, aileyi ilgilendiren ekonomik konularda kadının fikrini almadan tek başına karar verme, kadının ev ekonomisine katkısını kabul etmeme, ortak miras, mal-mülk konusunda ayrımcı davranışlar sergileme ve bu davranışları boşandıktan sonra da devam ettirme, çalışmayı reddedip, kişinin (kadının) gelirini harcama gibi durumları içerir (Casique ve Furegato 2006; Çivi ve ark. 2008; Fawole 2008; Köse ve Beşer 2007; Riger ve Krieglstein 2000; Xu ve ark. 2005; Gürkan ve Coşar 2009, 125)

“Çalışmalara göre, mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri olan göçmenlerin evin içinde ve seks/eğlence sektöründe çalışarak uğradıkları vasıf kaybı, yaşadıkları ekonomik şiddetin bir çeşididir.” (Selmin 2005-2006, 14) Göçmen ev işçisi kadınların en çok şikayet ettikleri ve bir ekonomik şiddet türü olarak değerlendirilebilecek hususlar, uzun çalışma saatleri, zorla çalıştırma, ücretlerinin ödenmemesi veya eksik

ödenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Göçmen kadınların uğradıkları bir başka ekonomik şiddet türü de Türkiye'ye gelmelerine aracılık eden şirket veya kişilere birden fazla kez ödeme yapmak zorunda kalmalarıdır. Ayrıca hastalandıkları veya kaza geçirdikleri zaman şikayette bulunamamakta, sağlık hizmeti almaları özellikle belgesiz çalışan kadınlar için çok yüksek bedeller ödemelerine neden olmaktadır. Göçmen kadınlar izin günlerinde sosyalleşmek amacıyla sokağa çıktıklarında fiziksel farklılıkları ya da Türkçelerinin zayıflığı sebebiyle hemen fark edilerek kendilerini polis/sivil polis olarak tanıtanların her türlü tacizine uğrayabilmekte, genellikle "sınır dışı ettirim" tehdidiyle para talep edilmektedir. Hizmetin ev içinde olması, çalışma saatlerinin ve görev tanımlarının belirsizliği gibi sebeplerle özellikle yatılı bakım hizmeti veren göçmen kadınların aldıkları ücretin çok üstünde bir emek harcadıklarını, bunun da bir ekonomik şiddet türü olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Literatürde göçmen kadınlar üzerine yapılan çalışmaların genellikle uluslararası göç hareketleri, küresel bakım zinciri, sosyal dışlanılmışlık, çalışma koşulları, hukuki durum, emek sömürüsü, cinsel taciz gibi her biri birbirinden önemli başlıklar altında toplandığı ve fakat spesifik olarak ekonomik şiddetle ilgili bir çalışma olmadığı görülmüştür. Göçmen kadınlarla ilgili mülakata dayalı çalışmaların azlığı ve var olan çalışmaların ekonomik şiddete yönelik derinlikli sorular içermemesi analiz yapmaya olanak tanımadığından önemli bir eksikliği işaret etmekte, çoğu çalışmada bu konuya bir kaç cümle ile değinilmektedir.

Çalışma yöntemi ve karşılaşılan güçlükler

15 Nisan – 05 Haziran 2012 tarihleri arasında bu çalışma için çeşitli görüşmeler yaptım. Bu görüşmelerin sonucunda yirmi iki kişiyle mülakat ayarlandı. Bu mülakatlardan iki tanesinin beşli ve dörtlü gruplar olarak her pazar birinin evinde toplanan Gürcü kadınlarla ayrı bir odada bire bir yapılması planlanmıştı. İçlerinden birer kişiyle daha önce mülakat yaptığım için bir çekinceleri olmadığını düşünmüştüm ama sonradan öğrendiğime göre üniversitede yapılan bir çalışmanın bile devletin kulağına gideceğine dair korkuları ağır basmış. Görüşmeleri iptal ettiler. Gürcü kadınlardan ikisi Türkçe bilgisinin yetersiz oluşunu öne sürdü, diğerleri bir sebep bile belirtmedi.

İki Moldovalı (Gagavuz Türkü), dört Gürcü, üç Türkmen ve bir Filipinli olmak üzere toplamda on kadınıla görüşüldü. Görüşmelerin ikisi hariç hepsi kadınların çalıştıkları evlerde yapıldı. Kadınların üçü çocuk bakımından, beşi hasta ve ev bakımından, biri ev ve köpeklerin bakımından, biri de baktığı hastanın vefatından sonra sadece ev bakımından sorumluydu.

Filipinli ikiz çocuklara bakan D. hariç hepsi uzun çalışma saatleri olmadığını ve akşam önceden belirlenen saatten sonra kendilerine ait odalarına çekilebildiklerini söyledi. Hasta bakanlar gecede en az 2 kere kalkıp hastayı kontrol ettiklerini ama bunun için gereği olarak en başında konuşulduğunu belirtti. Filipinli D. ise ikiz bebeklerin bakımının çok zaman aldığını, kendine ait bir odası olsa bile ailenin çocukların odasında yatmasında ısrar ettiğini ve bazı akşamlar sofrayı kurup toplamak ya da bebeklerin giysileri dışında evin ütüsünü yapmak gibi işlerin de kendi üzerine kaldığını söyledi.

İstisnasız hepsi en az bir kere sokakta polis olduğunu söyleyenlerce durdurulduğunu, ciddi miktarlarda para talep edildiğini, o anda yanlarındaki paranın hepsini verdiklerini ve oturdukları yer anlaşılmasın diye yollarını değiştirerek evlerine döndüklerini söyledi ve yine hepsi hem kendini sivil polis olarak tanıtanlar hem de sokaktaki adamlar tarafından sözel olarak cinsel tacize maruz kaldıklarını belirtti.

Görüştüğüm kadınların altısı onlara iş bulan firmaya bir kez ilk maaşlarını verdiklerini, bu altı kadından ikisi aynı firmaya iş değiştirdiklerinde yeni iş için yine bir kez ilk maaşlarını verdiklerini söyledi. Kadınlardan dördü iş bulmalarına aracılık edenlere ilk maaşlarının tamamı ile yarısı arasında bir kez komisyon ödediklerini, sonraki işlerini eski işverenlerinin aracılığıyla bulduklarını belirtti. Gürcü kadınlardan biri Türkiye'de iş bulmasına aracılık eden bir başka göçmen kadına paraya ihtiyacı olduğunda borç verdiğini, geri alıp alamayacağını bilmediğini ve önemsemediğini söyledi.

On kadından üçü, özellikle Türkçesi zayıf olanlar, görüşme sırasında işverenin de yanında olmasını istedi. Bunun çoğu zaman faydası da oldu. Çünkü ülkelerindeki hayatlarıyla ilgili bir-iki soruyu anlamadıklarında işverenleri firmadan öğrendikleri bilgileri paylaştılar. Kadınların hepsi işverenlerinin Türkçe verdiği bilgileri 'evet, tamam' diyerek onayladı.

Çalışmayı güçleştiren en önemli unsur, güven duygusuydu. Kadınların sadece iki tanesiyle aynı apartmanda oturuyor olmamız sebebiyle daha önceden bir kaç kez ayaküstü merhabalaşma imkanım olmuştu. Bu bile onlarla yapılan mülakatların hem hızlı ilerlemesine hem de rahat geçmesine sebep oldu. Diğer kadınlarla ilk

defa karşılaştım. Birçoğu Şubat ayı başında yürürlüğe giren yasa dolayısıyla çalışma izninin çıkmasını bekliyordu. Bir kısmının yasa çıkmadan önce alınmış çalışma izinleri vardı ama her durumda görüşmenin başında ciddi biçimde gergindiler. Önce uzunca bir süre gayet basit, anlaşılır cümlelerle ne yaptığımı, neden yaptığımı aktardım. Güven artırıcı bir unsur olarak mülakat sırasında isimlerini sadece kendilerine hitap edebilmek için sordum. Soru kağıtlarına isimlerini yazmadım.

İlk soruların yaş, eğitim, meslek, medeni durum, çocuk sayısı gibi gayet sıradan ve tehlikesiz sorular olması hepsinde bir rahatlama yarattı. Toplam otuz sorudan oluşan anketin ancak dört sorusu –ki son beş sorunun içinde yer alıyorlardı, direkt olarak şiddetle ilgiliydi. Ankette kendi ülkelerinde ekonomik şiddete uğrayıp uğramadıklarını dolaylı yoldan öğrenebilmek üzere sorulmuş iki soru vardı. İstisnasız bütün mülakatlara, bir süre sonra hayat hikayelerini kendiliklerinden anlatmaya başladıkları için uzun aralar vermek zorunda kaldım. Çok kişisel bazı bilgilerini not edebilmek için kendilerinden izin aldım.

Çalışmada karşılaşılan güçlüklerden biri de dil sorunuydu. Göçmen kadınlardan üçü hariç diğerlerinin, Türkçeye hakimiyetlerinin doğal olarak derinlemesine mülakat yapabilecek kadar iyi olmaması en temel sorunlardan biriydi, ama çoğu zaman gözleri, elleri ve en önemlisi gözyaşlarıyla ifade ettiler, ne düşünüp ne hissettiklerini. Özellikle Gürcü kadınların (biri hariç) Türkçe bilgisi en az üç-dört yıldır burada oldukları halde mülakat sorularının basitliğine ve soruları bizzat sormuş olmama rağmen, kolaylıkla iletişim kurulabilir düzeyde değildi. Mülakatın ilerleyen dakikalarında istisnasız hepsi gerektiğinde beden dilini de kullanarak soruları içtenlikle yanıtladılar. Onlara rahat rahat yaşadıkları eski güzel günlerini hatırlattığımı düşünerek üzülmediğim, kendi üzüntülerini unutup hemen beni teselli etmeye kalkışmaları çok anlamlıydı.

Bu kadınlardan biri olan elli bir yaşındaki Gürcü M.'nin hikayesi çok şey anlatıyor aslında. M. önce çok çekindi ve sorulara kafasıyla evet, hayır gibi cevaplar vermeye çalıştı. Birbirimizi anlamaya başlayınca endişeleri dağıldı ve sorulara daha bir istekle yanıt verdi. Üniversite araştırması bile olsa devletin kulağına gider anlamında bir şeyler söyledi ki benim için çok önemliydi. O da diğer kadınlar gibi dört yıl önce vefat eden eşi uzun yıllar boyunca çalışmadığından hep evi geçindirmiş ama bu sürede eve neyin alınacağına (gıda dışında) karar verememiş, hatta fikrini bile almamış kocası. Annesi de kendisini ve kardeşlerini baba desteği olmadan börek yapıp satarak büyütmüş. Bunun ekonomik şiddet olduğunu öğrenince “ama etrafımızda herkes böyleydi, bu normaldi” dedi. En büyük sıkıntısı otuz üç yaşındaki evli oğlunun iş bulamadığı için çalışmıyor olması. Altı ay önce torunu olmuş. Oğlu biraz şans oyunlarına meraklı ve uzun süreli işler bulamıyor. M. da kazandığı parayı oğluna değil gelinine gönderiyor. Gelininden sitayişle bahsetti. “O var, içim rahat oğlumdan yana” dedi. Yirmi yıl kadar önce savaş çıkınca Abhazya’dan Gürcistan’a dönmek zorunda kalmışlar. En büyük arsaları hem Abhazya’da hem de Kutaysi’de evlerinin olmasımı. Abhazya’da sadece ev değil, araba, yazlık, arsaları kısaca her şeyleri varmış. Kutaysi’deki evi yıllarca kullanılmadığı için evdeki her şeyi yenilemek gerekliymiş ama kazandığı parayla evine bir küçük buzdolabı bile alamıyor. Abhazya’dayken cam şişe toplama merkezinde çalışıyormuş ve çok iyi para kazanıyormuş. Kutaysi’ye dönünce hem kazandığı para hem de yaptığı işler değişmiş. Son olarak bir ekmek fabrikasında çalışıyormuş ama Ruslar gidince ve giderken bütün fabrikaları kapatınca herkes gibi işsiz kalmış. Kardeşi de on iki yıldır Yunanistan’da çalışıyormuş. Yunanistan iflas edince o da işsiz kalmış. Şimdi Türkiye’ye gelmeye çalışıyor. M. altmış yaşına gelince emekli olacak. O güne kadar Türkiye’de çalışmak istiyor. Ülkesine giderken yasal sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla Türkiye’de ucuz ve kaliteli olup Gürcistan’da pahalı olan ürünleri götürüyor: mesela zeytinyağı, şampuan, bebek eşyaları, malzemeleri gibi... İzin günlerinde ev sahibinin verdiği 20.-TL’lik cep harçlığını bile harcamıyor. Tek başına dışarıya gitmeye de korkuyor. Genellikle diğer Gürcü kadınlarla çalıştıkları evlerde buluşuyor, gün yapıyorlar. Son bir yıldır seksen yaşlarında felçli bir kadına ve onun seksen üç yaşındaki dinç ve M.’ya karşı da şefkatli ve vicdanlı eşine, evine bakıyor. İşvereni olan yaşlı amcanın sık sık gelen kızları da M.’ya her fırsatta harçlık verip destek olmaya çalışıyorlar. Yaşlı amca en son olarak Vestel’in Kutaysi’de satış mağazası olduğunu öğrenmiş. Bana “kızım önümüzdeki hafta bir arayıp soracağım, buzdolabını orada eve teslim edebiliyorlar mı, taksitlerini burada ben ödeyeceğim diye” dedi. Ev sahibi bunu söylerken M.’nin gözleri doldu.

Kolay anlaşabilmek ve iletişim kurmak açısından en başarılı ve aynı zamanda en duygusal mülakatlar Moldova’dan gelenlerle yapılanlardı. Türkçeyi iyi konuşabiliyor olmalarından dolayı hikayelerini, hissiyatlarını, endişelerini ve beklentilerini rahatlıkla aktarabildiler. Örneğin: Halen ağır kalp hastası olan emekli bir paşanın bakımından sorumlu ve aynı evde on yıldır çalışan Moldovalı A., bir ekonomik şiddet örneği olarak parasının çok geciktirilerek ödenmesini konuşmanın neredeyse başında rahatlıkla söylerken, zaman zaman fiziksel şiddete maruz kaldığını ancak, gözlerinde gördüğüm “başka şeyler de var” gibi bir bakışım üzerine ve beş-altı dakika sessizce konuşmasını bekledikten sonra, anlatmaya başladı. Kadınlar arasında yüksek lisans yapmış, kendine en

çok güvenen ama mülakatı işvereninden gizli yapmak isteyen tek kadın da oydu. Önceleri paşanın alzheimer hastası karısına bakmış, vefatının ardından ülkesine dönmek istediğinde paşanın yurtdışında yaşayan çocukları tarafından zorlukla ikna edilmiş. Dile getiremediği şeyin fiziksel şiddetin yanı sıra paşayla olan ilişkilerinin bir de cinsellik boyutu taşıması olduğunu, kızının telefonda sık sık ya paşayla evlenip resmen karısı olması ya da ülkeye geri dönmesi gerektiğini söylediğini aktarırken öğrenebildim.

Görüşülen kadınlar arasında üç tanesi bekar (bir Filipinli ve iki Türkmen). Bu kadınlar aynı zamanda otuz yaş ve altındalar. İçlerinde en genç olanı L. yakın zamanda bir Türkle göstermelik bir evlilik yapmak üzere. Diğer kadınların hepsi kırık beş yaş ve üstündeler. Sadece bir tanesi Türkmen M. evli. O da Türkiye’de hasta bakarak geçirdiği beş yıldan sonra yaklaşık bir buçuk yıl önce hayatım kurtulur düşüncesiyle yine Türkmen olan bir arkadaşının kocasının tanıştırdığı bir Türkle, Türkiye’de evlenmiş fakat bir uyuşturucu bağımlısı olan işsiz kocasının geçimini de üstlenerek hayatını daha da zorlaştırmış. Ergenlik çağındaki oğlunu ülkesindeki çetelere kaptırmamak ve ergen kızını korumak amacıyla Türkiye’ye getirebileceğini düşünerek yaptığı bu evlilik kocasının uyuşturucu bağımlısı olduğunu gizlemesiyle bambaşka bir şekle bürünmüş. Sadece bir Gürcü kadın on beş yıl önce Rusya’ya gidip dönmeyen kocası bulunamadığından kağıt üzerinde evliliğinin devam ettiğini söyledi. Diğer kadınların hepsinin eşleri vefat etmiş.

Kadınların yarısı –ki kırık beş yaşın üstünde olanlar, ülkelerindeki yasalar gereği altmış yaşında emekli olmayı bekliyor ve emekli olduktan sonra çalışmayı düşünmüyor. Moldovalı kadınların ikisi de (biri elli iki diğeri elli sekiz yaşında) ülkelerinde emekli olmuşlar, ama son derece düşük maaş aldıkları için çalışmaya devam ediyorlar. Onlar için de kendilerine koydukları yaş sınırı, altmış.

Kadınlar arasında sadece bir tanesi yirmi iki yaşındaki Türkmen S., Türkiye’de veya bir başka ülkede yaşamayı düşünebileceğini söyledi. Türkmen kadınlardan diğer ikisi de Türkiye’de kalmayı istiyorlar ve bunun için biri yukarıda bahsettiğim üzere evlenmiş diğeri de evlenmek üzere. Filipinli, Moldovalı ve Gürcü kadınlar mutlaka ülkelerine dönmek istiyorlar. Türkmenlerin hem Türkçe bilmeleri ve/veya çabuk öğrenmeleri hem de kültürel olarak kendilerini yakın hissetmeleri Türkiye’de kalmak istemelerinde önemli etkenleri oluşturuyor.

Çok farklı bir coğrafyadan gelen otuz yaşındaki Filipinli D., üç yıldır Türkiye’de olmasına rağmen hep diplomatların yanında çalıştığından hiç Türkçe öğrenmemiş. Mülakatı İngilizce yaptık. İkiz kızlarına baktığı ailenin annesi, çok iyi Türkçe konuşan Beyrutlu bir iç mekan tasarımcısı, baba ise dışişlerinde diplomat. Ev sahibesi evde kızlarıyla İngilizce ve Fransızca konuştuğu için hiç Türkçe öğrenmesine gerek kalmamış. İkiz kızlara bakmak çok vaktini aldığından başka bir hayatı yok gibi. Ev sahibesi her zaman izin vermediğinden, pazar günleri toplanan diğer Filipinli kadınlarla çok ender olarak görüşmeye gidiyor. Ev sahibesi arada bir kendi bilgisayarından facebook’a girmesine izin veriyormuş. Ailesi, arkadaşları ve tabii erkek arkadaşıyla böyle haberleşebiliyor. Bir de cep telefonundan nadiren mesajlaşıyorlar. Türk tv’lerinde Filipinler’le ilgili haber olmadığından memleketinde ne olup bittiğinden habersiz. Abilerine ve anne babasına destek olmak için çalışıyor. Anne ve babası bir lisenin önünde çocuklar için hazırlanmış yiyecekler satıyor, zar zor geçiniyorlar. Parasının bir kısmını onlara gönderiyor. Bir kısmını da kendisine iş kurmak için biriktiriyor. Ülkesine döndüğünde bu parayla tekstil ürünleri alıp, komşularına satmak ve öyle para kazanmak istiyor. Bu yöntem refah düzeyini artıracak mı diye sorduğumda daha önceleri bir fabrikada seri üretim bantında çalışarak nitelik gerektirmeyen bir iş yaptığını, eğitim düzeyinin daha fazla para kazandırabilecek başka bir iş yapmasına yetmediğini belirtti. Bu ifadeden, D.’in de enformel bir iş yapmayı seçerek yoksulluk döngüsünü kırmamasının mümkün olmadığını bildiği sonucunu çıkarmak mümkün. En büyük hayali ise kendisine duvarları olan gerçek bir ev inşa etmek.

Görüşmeler sırasında kadınların ülkelerinin coğrafi uzaklıklarının ve dolayısıyla kültürel farklılıkların kazançlarını değerlendirme biçimlerinde keskin ayrımlar yaratmadığını gözlemledim. İstisnasız hepsi öncelikle ailelerinin geçimini sağlamak üzere gelen kadınlar. Kendi ülkelerinde elde edebilecekleri gelir asgari geçim düzeyinin altında kalıyor. Mesela kışın gaz alırlarsa yiyecek alamamak gibi bir tercih yapmak zorundalar.

Sonuç

Araştırmanın amacı Türkiye’de çalışan göçmen kadınların hem ülkelerinde hem de burada yaşadıkları süre içinde herhangi bir şiddet türüne ama özellikle ekonomik şiddete uğrayıp uğramadıklarını tespit etmektir.

Araştırma sonucunda on kadından sadece üçü Türkiye’de bulunduğu süre içinde fiziksel olarak şiddet gördüğünü ve yine on kadından üçü daha önce çalıştıkları evlerde iki-üç ay boyunca maaşına el konularak ekonomik şiddete uğradığını söyledi. Hepsi yatmalarını gerektirecek kadar hasta olduklarında mutlaka doktora götürüldüklerini, ilaçlarının alındığını, diğer hafif hastalıklarda doktora götürülmeseler bile mutlaka ilaç temin

edildiğini ve bütün ödemelerin işverenleri tarafından yapıldığını belirtti. İstisnasız hepsi yabancı bir ülkede, sevdiklerinden uzakta çalışmaktan dolayı kendini psikolojik şiddet altında hissettiğini vurguladı.

Görüşülen kadınlardan sadece biri; yüksek lisans yapmış eczacı olan Moldovalı A., ülkenizdeki ekonomik durumun bozulmasının sebebi sizce nedir ? sorusuna tek kelimeyle yanıt verdi: Kapitalizm! Gürcü kadınların bu soruya yanıtı ise hep aynıydı: Abhazy savaşı ve Rusların tüm fabrikaları ve işyerlerini kapatarak gidişi. Filipinli D.'nin bu soruya cevabı ilginçti: Hiç bir zaman iyi olmadı ki!

Ülkelerindeki ekonomik durumun kötüleşmesinin onlarda nasıl bir psikolojik etki yarattığına dair sorduğum soruya göçmen kadınlardan yedisi –ki yaşları kırk beşin üstünde olanlar, “daimi bir karamsarlık halindeydim, depresyona girdim, sinir hastası oldum” cevaplarını verdi. Otuz beş yaşın altındaki üç bekar kadın ise kısa bir süre karamsarlık yaşadıklarını fakat hemen ardından ülke dışında iş aramaya başladıklarını söyledi.

Araştırmanın sonucunda yine Moldovalı iki kadın dışındaki tüm kırk beş yaş üstü kadınlar, hayatları boyunca evlerinin geçimini kendilerinin sağladığını ama gıda dışında eve alınacak hiç bir şeyde karar verici olmadıklarını söylediler. Bu durum eşleri vefat ettikten sonra tamamen değişmiş ve parasal konularda bütün kararları kendileri almaya başlamışlar. Mülakatlar sırasında en ilginç bulduğum hususlardan biri eşleri hayattayken eve para getiren tek kişi olmalarına rağmen kararlara katılmadıklarını, bunun aslında bir ekonomik şiddet türü olduğunu hala fark etmemiş olduklarını ve ben şiddet türlerinin neleri kapsadığını hatırlatırken de kabul etmemekte direndiklerini gözlemlemekte.

Bu kadınların hayat yorgunu olmaları gereken yaşta aslında sistem yorgunu olmaları, tam da kapitalist sistemin insanı özne olmaktan çıkarıp meta haline getirmesinin bir tezahürü. Hem kazandıkları paranın neredeyse tamamını göndererek kendi ülkelerinde bir sıcak para döngüsü yaratmış oluyor hem de çalıştıkları ülkede en az düzeyde bile olsa tüketimde bulunarak ekonomiye katkıda bulunuyorlar. Göç kararı almalarının en büyük sebebinin oluşturan ailelerinin geçim/refah düzeyini artırma isteği aslında bu göçmen kadınların ülkelerinin düzenini alt üst eden Neo liberal politikalar tarafından ekonomik şiddete maruz bırakıldıklarının en temel göstergesi. Buradan hareketle, kadınları göçe zorlayan her bir ekonomik sebebin aynı zamanda bir ekonomik şiddet unsuru olduğunu iddia etmek mümkün.

Eski Sovyetler Birliği'nden gelen bu çalışkan kadınların ülkelerindeki hayatlarına baktığımızda komünist sistemin kadın ve erkeğe eşit çalışma imkanı ve/veya eşit ücrete eşit iş sağladığı ama kadın erkek arasındaki ilişkileri dönüştüremediği görülüyor. Evle ilgili harcamalarda (gıda hariç) karar mekanizmasını kendi üzerinden işleten erkekler, işsiz kaldıklarında ve eve ev işlerini paylaşarak dahi bir katkıda bulunmadıklarında da bu gücü ellerinden bırakmamışlar. En eşitlikçi görülen sistemin bile ataerkil düzeni değil ortadan kaldırmak azaltmadığı, bu kadınların hikayelerinden okunuyor.

Kadınları şiddete uğrama olasılığına karşı en fazla güçlendiren unsur olan ekonomik bağımsızlık olgusu sadece para kazanmak anlamına gelmiyor. Kadınlar için, bu olgunun ataerkil düzeni dönüştürücü bir hale gelmesi, kazanılan para üzerinde karar verici olmak hakkına sahip çıkmaktan ve bunun içselleştirilmesinden geçiyor. Feminist araştırmaların ekonomik şiddet alanında da yoğunlaşması, feminizmin kadın erkek ilişkisini yeniden tanımlaması ve dönüştürmesi yolunda önemli bir araç olabilir.

Kaynakça

- Acar Savran, Gülnur. *Beden Emek Tarihi*, (İstanbul: Pusula Y., 2009)
- Akalın, Ayşe Emel. “Ev işlerinde yeni emek çağı”. *Express Dergisi*, Sayı 99 (2009)
- Akalın, Ayşe Emel. “Devlet eliyle güvencesizleştirme” *Sosyalist Demokrasi İçin Yeni Yol*, (2012)
<http://www.yeni yol.org/devlet-eliyle-guvencesizlestirme/>
- Akalın, Ayşe Emel. “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (2014).
- Bora, Aksu. *Kadınların Sınıfı*, (İstanbul: İletişim, 2010).
- Bello, Walden. *Karanlık Zafer*, (Ankara: İmge, 1998).
- Can Gürkan, Özlem ve Fatma Coşar. “Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri”, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi 2*, sayı 3 (2009): 124 - 129
- Dedeoğlu, Saniye. “Dünya Ekonomisi ve Hayatta Kalmanın Feminizasyonu”, *Kalkınma ve Küreselleşme*, der. Dedeoğlu S. ve Subaşat T., (İstanbul: Bağlam, 2004), 87 - 111
- Demirdizen, Derya. “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?”, *Çalışma ve Toplum*, sayı 3 (2013): 325 – 346
- Ecevit, Yıldız vd. “Migrant Women’s Participation in the Labor Force in Urban Turkey”, *Final Report Prepared for the World Bank* (1999).
- Erdem, Ziya ve Levent Şahin. “Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı”, *Kamu-İş* 10, 2 (2008).
<http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1023.pdf>
- Erdem, Ziya ve Levent Şahin. “Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam edilen Yabancı Uyruklu İşgücünün Çalışma Koşulları” (2009) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000045>
- Erdoğan, Seyhan ve Gülay Toksöz. *Kadınların Görünmeyen Emeginin Görünen Yüzü: Türkiye’de Ev İşçileri*. (Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi, 2013).
- Esping-Andersen, Gösta. *Tamamlanmamış Devrim*, (İstanbul: İletişim, 2011).
- Gökbayrak, Şenay. “Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar”, *Çalışma ve Toplum* 21, sayı 2 (2009): 55-81.
- Gökkaya, Veda Bilican. “Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet”. C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 12 Sayı 2, (2011). <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/trkiyedekadnaynelikekonomikiddet.pdf>
- Işık, Nazik Saniye. “Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet”, *Aile İçi Şiddet Kadın Çalışmaları Dergisi 2*, sayı 4 (2007): 112-117.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Rittersberger-Tılıc. “Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar”, S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.) *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, (İstanbul: İletişim, 2012), 301-327.

Kalfa, Aslıcan. *Eski Doğu Bloku Ülkeleri Kaynaklı İnsan Ticareti ve Fuhuş Sektöründe Çalışan Kadınlar*: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi (2008)

Kaşka, Selmin. "The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers", *MiRe Koc Research Projects* (İstanbul: Migration Research Program Koc University, 2005-2006)

Memiş, Emel ve Özge Özay. "Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme", *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, der. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011).

Mies, Maria vd. *Son Sömürge: Kadınlar*, (İstanbul: İletişim, 2011).

Milliyet Gazetesi, "Evlilikte 'ekonomik şiddet' literatüre girdi", 29.07.2009.
http://www.keig.org/1Haber_Ic_Ayrinti.aspx?id=375

Şahin, Çiğdem. "Türkiye'de Göçmen İşçiler Sorunu" (Toprak İşveren Sendikası, 2015).
<http://www.toprakisveren.org.tr/2015-104-cigdemshahin.pdf>

Özbay, Ferhunde. "Türkiye'de Ev Emeğinin Dönüşümü On Dokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere", ed. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*, Toplumsal Cinsiyet Dizisi 1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012), 116-158.

Özbudun, Sibel vd. *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'-Ataerki*, (Ankara: Ütopya, 2007).

Öztürk, Mustafa ve Başak Işıl Çetin. "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar" *Journal Of Yaşar University* 3, sayı 11 (2012). <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/09-OZTURK-CETIN.pdf>

Özyeğin, Gül. *Başkalarının Kiri*, (İstanbul: İletişim, 2005).

Şenses, Fikret. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, (İstanbul: İletişim, 2001).

Toksöz, Gülay vd. *Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet*. (Ankara: Ankara Üniversitesi KASAUM, 2001).

Toksöz, Gülay, "Sınırdışı edilme kabusu" *Bianet*, 2012. <http://bianet.org/bianet/emek/135808-sinir-disi-edilme-kabusu>

Toksöz, Gülay. "Küreselleşme ve Kadın Emeğinin Göçü", *Türk-İş Dergisi* sayı 366 (2005)

Toksöz, Gülay ve Çağla Ünlütürk Ulutaş. "Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış", S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan, Cilt 1, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 167-189.

Ünlütürk Ulutaş, Çağla. "Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek", *Çalışma ve Toplum* 2 (2009): 25 - 40

Üstübcü, Ayşen. "Türkiye'ye Yönelik Kadın Göçü: Seks işçileri ve Ev İçi Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek", (2011). <https://ku.academia.edu/AysenUstubici/Papers>

Yağcıoğlu Çelikol, İdil. “Küreselleşme Sürecinde Dünyada ve Türkiye’de Kadın Emeginin Konumu”,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi, 2006).

Yeşilyurt, Gaye. “Kadın Sömürüsünün Küreselleşen Yüzü: İthal Köle Moldovalı Kadın İşçilerin Sömürüsü”,
BÜ’de Kadın Gündemi, sayı 20 (2011).

Yıldırımalp, Sinem. “Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışanların Sorunları”, *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, (2014): 45 – 59

